

Irodalom

1. RÖSNER, Helmut: Publikationsprogramm des DBI. In: *Bibliotheksinfo*, 1992. 5. 329-333.
2. HEISE, Andreas: Redaktion der Deutschen Bibliotheksstatistik. Adressbuch deutscher Bibliotheken. In: *Bibliotheksinfo*, 1992. 8. 527-531.
3. 10 Jahre Deutsches Bibliotheksinstitut. Bilanz und Ausblick. (Red. von Peter Borhardt.) Berlin, DBI, 1989. 147 p. (DBI-Materialien; 85.)
4. SCHMIDT, Marion: Ein Institut für Bibliotheken im vereinten Deutschland. In: *Buch und Bibliothek*, 1992. 4. 327-331.
5. BEYERSDORFF, Günter: Das Deutsche Bibliotheksinstitut 1992: neue Aufgaben, neue Strukturen. In: 82. Deutscher Bibliothekartag in Bochum 1992. Frankfurt am Main, Klostermann, 1993. p. 104-109.
6. Deutsches Bibliotheksinstitut. Jahresberichte 1990 der Kommissionen des DBI. In: *Bibliotheksdienst*, 1991. 5. 718-764.
7. Kommissionen des Deutschen Bibliotheksintituts. Tätigkeitsberichte 1991. In: *Bibliotheksdienst*, 1992. 5. 714-749.; 6. 881-891.
8. Kommissionen des Deutschen Bibliotheksintituts. Tätigkeitsberichte 1992. In: *Bibliotheksdienst*, 1993. 5. 726-771.
9. GRONEMEYER, Horst: Die Publikationstätigkeit und die Bibliographischen Dienste des DBI. In: *10 Jahre Deutsches Bibliotheksinstitut*. Berlin, DBI, 1989. p. 51-59.
10. Arbeitsbericht 1992-1993. Aufgaben und Tätigkeiten des Deutschen Bibliotheksintituts. Berlin, DBI, 1994. 18 p.
11. A Bibliotheksdienst 1990-1994-es évfolyamaiban megjelent bizottsági jelentések és beszámolók.

A szerző *Library and information science: two paradigms c.* előadása a COLIS (Conceptions of Library and Information Science) konferencián hangzott el 1991-ben Tamperében. A tömörítést M. Fülöp Géza készítette.

Könyvtár- és információtudomány: két paradigma

Francis L. Miksa

A könyvtár- és információtudomány (a továbbiakban: KIT) két paradigmája közül az első, a könyvtárra mint társadalmi intézményre összpontosít, a második az információáramlásra mint az emberi kommunikáció rendszerére.

A paradigma kifejezés ebben az értelemben azoknak az eszméknek a rendszerét jelenti, amelyek a KIT-ben központi helyet foglalnak el, s keretül szolgálnak az ismeretek rendszerezésének és a kutatásnak.

Néhány előzetes megjegyzés. Először: a paradigmák nem utólag megfigyelt általános ten-

denciákra összpontosítanak, hanem olyan rendszerező elvekre, amelyeket sok szakember elfogad, s amelyek jelentős kutatások alapjául szolgálnak. Másodsor: a szerző azért választotta ezt a két paradigmát, mert ezeket fogadják el a legtöbben, s ezekre történik a legtöbb hivatkozás, ám ez nem zárja ki más, konkurens paradigmák létezését. Harmadsor: az ilyen paradigmák nem tagadják szükségszerűen egymást; ezek, mint látni fogjuk, inkább kiegészítik, mint sem tagadják egymást. Negyedsor: a két paradigma alapjául szolgáló eszmék nem a KIT területén alakultak ki, hanem szélesebb intellektuális területről kölcsönözték azokat.

A könyvtár mint társadalmi intézmény

Ez a paradigma a húszas-harmincas években alakult ki a chicagói egyetem könyvtártudományi főiskoláján. A kutatók a szociológiában és a neveléstudományban alkalmazott módszertani és kutatási elvek segítségével fejlesztették ki, s ku-

tatásaikban a statisztikai felmérések technikáját is felhasználták. A paradigma ma is jelentős háttérrel van a tudományterületre.

A paradigma a könyvtárra összpontosít, s úgy tekinti, mint társadalmi intézményt, pontosabban, mint jól definiált, sajátos társadalmi szervezetet. Mint ilyennek, megvannak a fizikai, szervezeti és intellektuális sajátosságai, amelyek a társadalmi struktúrában betöltött funkcióit szolgálják. Fizikai komponensei a tudást reprezentáló objektumok (dokumentumok), eszközök és felszerelések. A szervezeti összetevők a vezetés, a szervezeti felépítés és a személyzet. Az intellektuális összetevők az „eszmei rendszerek” (osztályozási rendszer, s a katalógusok szerkesztése, beszerzési politika stb.), amelyek lehetővé teszik az előbbieket hatékony felhasználását.

A könyvtár funkciói magukba foglalnak általános funkciókat, pl. fogyasztó a gazdasági, résztvevő a politikai rendszerben, a társadalmi csere helye azok számára, akik a környezetét alkotják. Ám fő funkciója dokumentumgyűjteményéhez és szolgáltatásaihoz kapcsolódik: elsősorban azért van, hogy lehetővé tegye egy adott közösségnek gyűjteménye használatát. Rendszerint a közösség kezdeményezi ezt azzal, hogy elmegy a könyvtárba. Különböző kiegészítő tevékenységek, az állomány beszerzése, megszervezése, elhelyezése, megfelelő eszközök és személyzet biztosítása a használat megkönnyítésére, nemcsak a fő funkció ellátását teszik lehetővé, hanem keretet biztosítanak a szakemberek képzéséhez és a kutatómunkához is.

A könyvtár ilyen felfogása magába foglalja a társadalmi-kulturális csere adekvát felfogását is, és ebben a szélesebb kontextusban a könyvtár a társadalom fontos és megkülönböztett elemévé válik. A csere fő összetevői: egyik oldalon az emberiség felhalmozott társadalmi tudása (főleg dokumentumok formájában), amely egyfajta társadalmi vagy kulturális emlékezetet alkot, a másik oldalon az egyének, mint ennek a tudásnak a fogyasztói. A kulturális-társadalmi csere akkor eredményes, ha a könyvtár dokumentumaiban őrzött társadalmi tudás átadása hatékony. Az átvitel fő módszere az olvasás. S bár a legfontosabb eredmény az egyén ismereteinek gyarapodása és a szocializálása, a folyamat hozzájárul az egyéni és társadalmi problémák megoldásához és új tudás létrehozásához, amely azután a régi ismeretek mellé kerülve, biztosítja a tudástranszfer ciklusának fenntartását.

A sok társadalmi intézmény között, amelyek kisebb-nagyobb szerepet játszanak a kulturális-társadalmi csereben (pl. iskola, család stb.), a könyvtár – eszerint a paradigma szerint – rendkívül fontos, mivel a társadalmi szintű rendszeres ismeretátadás igénye ilyen típusú szervezetet tesz szükségessé.

Összefoglalva: a „könyvtár mint társadalmi intézmény” paradigma egy ismert társadalmi intézményi jelenségből – magából a könyvtárból – indul ki, s azt társadalmi intézményi tulajdonságaival és funkcióival jellemzi. Ugyanakkor az intézményt a kulturális-társadalmi csere szélesebb kontextusába helyezi, amelyben az egyének olvasás révén felhasználják a társadalmi tudás táráét életük irányítására. A könyvtár fő szerepe, hogy csatornaként szolgáljon az egyének és az általuk igényelt tudás között.

Az információáramlás mint az emberi kommunikáció rendszere

Ez a paradigma az ötvenes években alakult ki, amikor a távközlési mérnökök és kibernetikusok eszméi – akiknek sikerült a jelátviteli rendszerek tulajdonságait matematikai formában kifejezni – alapul szolgáltak a dokumentum-idezet visszakereső folyamatok jellemzését és modellezését célzó kísérleteknek.

Ez a paradigma – akárcsak az első – mélyen befolyásolta a KIT-et, s nemcsak az információ szót adta a tudomány nevéhez, hanem egy egészen új terminus-készletet is.

A paradigma fókuszpontjában az emberi kommunikáció részét alkotó információáramlási folyamat áll, az olyan rendszerben zajló információáramlás, amelyben az egyének kezdeményezték a kérésre tudást reprezentáló objektumokat (dokumentumokat) keresnek és találnak meg. A folyamat sajátos vonatkozások széles körét foglalja magába, amelyek elemeit képezik más folyamatoknak.

Az ilyen rendszer kommunikációelméletből kölcsönzött modellje az információ forrásából, a csatornából és a vevőből áll, beleértve a kódolás és dekódolás, valamint a visszacsatolás lehetőségét. A KIT-ben ezt a modellt nemcsak az alapvető dokumentumkereső tevékenység jellemzésére, hanem a KIT egységek általános

jellemzésére, sőt a nem KIT jellegű információ-áramlás jellemzésére is szokták alkalmazni.

A paradigma jelentősége a KIT-ben három pontban foglalható össze. Először: olyan fogalmak, mint az entrópia és bizonytalanság, negatív entrópia és redundancia, visszacsatolás, jel-zaj viszony, hozzásegítettek annak az elméletnek a formalizálásához, amely szerint az információ olyan valaminek tekinthető, ami egy rendszerben áramlik, s ezt a valamit mérni, kezelni, s bizonyos mértékig szabályozni, ellenőrizni lehet. Ez az elmélet – függetlenül attól, hogy pontosan, az információelmélet matematikai nyelvén, vagy pontatlanul, a könyvtárosok köznapi nyelvén, fejezzük ki – mára már tudományunk megkérdőjelezhetetlen alaptételévé vált.

Másodszor: az információról az a felfogás alakult ki, hogy diszkrét egységekre osztható. Ennek a felfogásnak a forrása elsősorban az információelmélet, de az az analitikus szemléletmód is, amely a huszadik század folyamán terjedt el, s a második világháború után hatolt be a KIT területére, s amelyet úgy nevezhetnénk: az információ „atomizálásának” elfogadása.

Harmadszor: a paradigma, azáltal, hogy az információáramlásra összpontosít, hozzájárul magának az információ fogalmának a mélyebb megértéséhez. Bár a fogalmat még nem sikerült pontosan definiálni, két egymással szorosan összefüggő aspektusát sikerült meghatározni. Kezdetben az információáramlást mint fizikai jelenséget, mint mérhető jelek átvitelét tárgyalták. Ebből származtatták a paradigma fő fogalmait. Egyes szakemberek megpróbálták ezeket a fogalmakat az információáramlás minden fajtájára alkalmazni, mások viszont az információáramlás fogalmát szűkítették le azokra az esetekre, amelyek beférnek ezekbe a fogalmi kategóriákba. A hatvanas évekre azonban világossá vált, hogy van az információáramlásnak egy olyan területe, az eszmék, a jelentéses üzenetek áramlása, amely szorosan kapcsolódik a szemiotikához, szemantikához, és amely ki van téve a változatos szituációs megszorítások hatásának.

Nilvánvaló, hogy a két terület kapcsolatban van egymással. Úgy tűnik, hogy az információ mint jel és mint szemantikai jel egyaránt mérhető valamilyen formában. Az is nyilvánvaló azonban, hogy a két folyamat eléggé különbözik egymástól ahhoz, hogy megértésük más-más megközelítést tegyen szükségessé. Az a tény, hogy a KIT területén az információkereséssel kapcsolatos kuta-

tások újabban a számítógép-ember interfészre, a szakértő rendszerekre, s más, a mesterséges intelligencia körébe tartozó kérdésekre irányulnak, ennek a második aspektusnak a hallgatólagos elismerését jelenti.

Összefoglalva: ez a paradigma a KIT központi jelenségének az emberi kommunikáció rendszereként felfogott információáramlást tekinti. A folyamat általános modellje – az információ két pont között egy csatornán áramlik, s a visszacsatolás szolgál ellenőrzésére – megfelelő környezetet biztosított új információkereső eszközök kidolgozására, és változásokat idézett elő tudományterületünk alapfogalmaiban.

Az intellektuális kapcsolat kiterjed a formális különbségekre, az informális észlelt különbségekre és a lehetséges érintkezési pontra. Formálisan abban különböznek, hogy eltérő jelenségekre összpontosítanak. Ez természetes, hiszen különböző időpontban és eltérő körülmények között jöttek létre. Így megfelelnek *Gorn* elképzelésének, mely szerint a tudományban akkor következik be paradigmaváltás, amikor a tudományos közösség tagjainak véleményében eltérés jelentkezik arra vonatkozólag, hogy mit tekintsenek megfigyelésre érdemesnek a világból. Az első paradigma kidolgozói, akik az ösztönzést a szociológiából és a neveléstudományból vették, egy társadalmi intézményre és a kulturális-társadalmi cserére összpontosítottak. A második paradigma alkotói a matematikai információelméletből merítettek, és az információáramlásra helyezték a hangsúlyt. Az eltérő kiindulási pontok, az eltérő metodológiákkal összekapcsolva, meglepően különböző kutatási irányokhoz és eredményekhez vezettek. Az évek során a különbségeket népszerűen – sokszor a karikatúra határát súrolva – fogalmazták meg. Az első paradigma eszerint azt próbálja – lényegében szubjektíven – felbecsülni, milyen szerepet játszik a könyv és az olvasás a könyvtárhasználók életének gazdagításában, s elhanyagolja annak vizsgálatát, hogyan lehetne felkutatni, a hozzáférhető mérési módszerek és a számítástechnika szigorú alkalmazásával, ellenőrzött, szabályozott s relatíve pontos információkeresési módszereket. A másik paradigmát olyan szemlélettel azonosítják, amelyből hiányzik a KIT intézmények társadalmi realitása a társadalmi struktúrák és folyamatok iránti érzék, és az instrumentális célú (a döntésekhez szükséges, pontos kérdésekre adott pontos válaszok) információáramlásra összpontosítva elhanyagolja az ember

személyes gazdagodását szolgáló információ-áramlást.

Mások megpróbálták a két paradigmát egyesíteni, azonosítván a másodikban központi helyet elfoglaló kommunikációs folyamatot az első vég-ső célját képező tudástranszferrel.

Bár a két paradigma ilyen összeolvasztása helyénvalónak és logikusnak tűnik, közelebről megvizsgálva kiderül, hogy kudarcra van ítélve. Az ok elsősorban a két paradigma gyengeségeiben rejlik. Nehéz két olyan paradigmát egyesíteni, amelyeknek külön-külön súlyos hiányosságai vannak, s egyoldalúan szemlélik a dolgokat.

Az első paradigma

A legzavaróbb benne a társadalmi és kulturális csere dinamikájának rendkívül leegyszerűsített szemlélete, amelyet a társadalmi haladás tizenkilencedik századi eszméitől áthatott tudósok magukévá tettek, azonosítván az „igazi” kultúrát a nyugati társadalommal és a társadalmi haladást a nyugat fokozódó függésével az írott dokumentumoktól.

Ezen az alapon a paradigma közvetlen kapcsolatot tételez fel az írott dokumentumok egyéni használata – mégpedig mérvadó szaktekintélyek mérvadó műveinek olvasása – és a társadalmi haladás között. Nem az az érdekes, hogy az egyén hogyan használja fel a dokumentumokban található információkat, hanem hogy az olvasás milyen hatással van rá.

Az olvasás legfontosabb haszna, hogy művelt egyéneket „produkál”, akik jelentős mértékben járulnak hozzá a kulturális-társadalmi csere folyamatához és a kultúra fennmaradásához.

Ez a „forgatókönyv”, amely a húszas-harmincas években, kialakulásakor jellemezte a paradigmát, ma is érvényes, csupán néhány kifejezést kell kicserélni.

A legfontosabb kifogást a szemlélet ellen a következő egyszerű kérdésben lehet összefoglalni: „Valóban ilyen egyszerű a kulturális-társadalmi csere (változás)? Az a lényege pl., hogy összekapcsoljuk a dokumentumok információtartalmát bizonyos típusú egyének vagy bizonyos szintű döntések „produkálásával?” Egyszerű ok-okozati összefüggés van a dokumentumok tartalma és az olvasó gondolkodása között? Vagy vannak más, legalább ilyen fontos aspektusai is a

kérdésnek? Bár ez a paradigma az olvasás előmozdítására – a könyvtár legfontosabb tevékenységére – összpontosít, s számos vizsgálatot végeztek különböző csoportok olvasási szokásainak tanulmányozására, kevésbé vizsgálták magának az olvasásnak a kognitív és társadalmi vonatkozásait, tisztázandó, milyen összefüggés van e tevékenység és a társadalmi és kulturális csere (haladás) dinamikája között.

A szerző a fentiekkel csak azt akarta érzékelteni, milyen bonyolult a kulturális-társadalmi csere (haladás, változás) folyamata, s mennyire nincsenek tisztázva összefüggései a dokumentumhasználattal. Ez utóbbinak nyilván szerepe van az általános folyamatban, de milyen módon és milyen mértékben? Ha nem válaszolunk ezekre a kérdésekre, az általános hivatkozás a tudástranszfer és az információhasználat fontos szerepére a társadalmi-kulturális cserében (haladásban, változásban) keveset ér.

A második kritikai észrevétel az elsőnek a továbbgondolása. Ha a társadalmi-kulturális csere (változás, haladás) ilyen bonyolult folyamat, kevés alapunk van annak állítására, hogy a könyvtár ebben az egyik legfontosabb intézmény.

Nagyon sok társadalmi intézmény járul hozzá a kulturális értékek és a társadalmi tudás átadásához, de nem mindegyik a dokumentumok használata útján. Ezért helyénvaló annak megállapítása, hogy a társadalom emlékezetete nem redukálható a dokumentumok összességére, s a tudástranszfer egyetlen intézményre vagy intézményrendszerre.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a könyvtár nem játszott fontos szerepet egyes társadalmakban vagy kultúrákban (nevezetesen a nyugati kultúrában az elmúlt két században) és a társadalom bizonyos rendszereiben (pl. a tudományos kutatásban és az oktatásban). De ennek a szerepnek a fontossága nehezen mérhető, s az általános hivatkozás erre csak nagyon diszkrét paraméterek között érvényes. Nemcsak arról van szó, hogy a könyvtárnak mint társadalmi intézménynek a szerepe és fontossága viszonylagos, hanem arról is, hogy csak egyike annak a számos intézménynek, amely az általános folyamat szolgálatára létrejött ebben a korszakban.

Egy másik hasonlóan fontos következtetés: ha el is fogadjuk, hogy a könyvtár a társadalmi tudás közvetítésének nagyon fontos intézménye, nincs alapja annak a feltételezésnek, hogy az elmúlt százötven évben kialakult formája az

egyetlen, amit a jövőben felvehet. Az intézmények születnek és elhalnak, vagy átalakulnak, amikor csak a technikai, demográfiai s más társadalmi tényezők változása megkívánja. A könyvtár mai alakját a kialakulásakor létezett dokumentumelőállítási technika (könyvnyomtatás), gazdasági erők, az egyén tiszteletének politikai eszménye, s számtalan más tényező alakította ki.

Ha azonban a folyamat lényegének nem a könyvtárt tekintjük, hanem a kapcsolatot az egyén és az emberiség grafikus feljegyzései között, nem kell feltételeznünk, hogy a társadalmi intézmény, amely valamikor segítette ezt a kapcsolatot – a könyvtár –, feltétlenül szükséges ennek fennmaradásához. Éppen ezen a területen várhatók jelentős változások, amelyek mélyrehatóan befolyásolják a KIT-et. Új technikák és sok más tényező szövetkezik, hogy átalakítsa, nem az egyén és a grafikus feljegyzések közötti kapcsolatot, amely úgy tűnik, a társadalmi intézmény státusát vívta ki magának, hanem a szervezeti megvalósulását.

A második paradigma

A fentiekből azt a következtetést vonhatnánk le, hogy az első paradigma hibái, hiányosságai miatt alkalmatlan arra, hogy a KIT alapjául szolgáljon, s a második paradigma, mivel mindazt magába foglalja, ami az elsőből hiányzik, s mivel a „társadalmi intézmény”-szemlélet kiküszöbölésére a megoldás az egyén és a grafikus feljegyzésekhez való hozzáférés közötti kapcsolatra való koncentráció – az a második paradigma lényege –, az első helyébe léphet. Ez azonban tévedés, mert emennek is megvannak a kritikus pontjai.

Az első probléma a fogalmi alapokkal van. Mivel kialakulását a jelátvitel elmélete inspirálta, fogalmainak egy része nem alkalmazható az információ szemantikai aspektusainak tárgyalásánál. Két példa ennek szemléltetésére. Az információt úgy tekinteni, mint ami a bizonytalanságot csökkenti, teljesen helyén való a jelátvitelnél, ám nem tűnik alkalmasnak, amikor az információt mint szemantikai tartalmat kell továbbítani. Ilyenkor előfordulhat, hogy a bizonytalanság nem csökken, sőt nőhet is.

Még zavaróbb az a felfogás, amely szerint az információ szabályos, mérhető egységekből áll. Ez ugyan érvényes a jelekre, de nem alkalmazható a szemantikai információkra. Mit érthetnénk végül is a jelentés vagy a jelentést hordozó üzenet egységén?

Sajnos ez a szemlélet eléggé meggyökerezett tudományunkban. Nem szokatlan, hogy valamely információról szemantikai értelemben is azt állítják, hogy kisebb vagy nagyobb mint egy másik. Ez a szemlélet az üzeneteknek valamely feltételezett kvantitatív mérték szerinti – megkérdőjelezhető – hierarchiájához vezetett. Az adatokról, tényekről szokás azt mondani, hogy kevés „anyagot” (jelentést) tartalmaznak, s így rövidék és egyszerűek. Az ismeret sok tényleges jelentést tartalmaz, s hosszabb vagy legalábbis bonyolultabb.

Mindez azért rossz, mert azt a tendenciát erősíti, amely azonosítja az információt azzal, ami rövid vagy egyszerű, vagyis az adatokkal és tényekkel. Ebből következik, hogy az információkereső rendszerek rövid, többé-kevésbé pontos adatokat továbbítanak kevés jelentést hordozó jelsorozatok formájában, míg a tudást továbbító rendszerek sok jelből álló, sok jelentést hordozó teljes szövegekkel foglalkoznak. Innen már csak egy rövid lépés a két paradigma összefüggésbe hozása ezzel a különbséggel. Az első teljes szövegek közvetítésével, a második az információk továbbításával foglalkozik. Az első paradigma a szemantikai információáramlással, a második pedig valami kevésbé szubsztanciálissal.

Ez az okoskodás természetesen értelmetlen. A szemantikai értelemben vett információnál nem érdekes a hossz, jelekben mérve az üzenet lehet nagyon rövid vagy nagyon hosszú. Ám akár egy jelből áll, akár teljes szövegből, információt hordoz.

A második probléma, hogyan határozható meg az információ fogalma felhasználásának függvényében, s ez hogyan hat vissza az információkereső rendszerek felépítésére és működésére. Az információhasználat értelmezése a Machlup-féle instrumentális tudáséhoz hasonló. Ilyenformán az információkeresés célja, hogy válaszoljon egy világosan megfogalmazott döntési problémára, megszüntessen egy jól meghatározott hiányt a felhasználó tudásában. Az információkereső rendszert így olyan mechanizmusnak kell tekintenünk, amelynek per definitionem közvetlenül és elfogadható pontossággal kell

válaszolnia egy viszonylag pontosan megfogalmazott kérdésre. Úgy működön tehát, mint egy kérdés-felelet folyamat. A kulcskérdés: összeilleszteni a kérdést a releváns dokumentumokkal.

Nem kétséges, hogy ez az értelmezés bizonyos körülmények között érvényes, és az ezen az alapon működő rendszerek szükségesek és hasznosak. Csupán erre leszűkíteni azonban az információhasználatot hiba lenne. Magának Machlupnak az osztályozása mutatja (instrumentális, intellektuális, szórakoztató vagy szabadidő tudás), hogy az információfelhasználás motivációja sokkal változatosabb, s nem lehet az instrumentális motivációra szűkíteni.

Mindez nyilvánvaló Machlup „intellektuális tudás” kategóriájánál. Az információfelhasználás itt nélkülözi a szigorú eszmei összepontosítást és szándékosságot, amely az instrumentális tudást és a kérdés-felelet folyamatot jellemzi. Itt nem konkrét válasz megszerzése a cél, hanem inkább egy rosszul kialakított eszmehalmaz el- vagy átrendezése, vagy egy bizonytalan tudásterület „feltérképezése”. Az információkeresésnek inkább gondolkodást segítő szerepe van, s hasonló egy felfedező úthoz.

A „szabadidő-tudás” kategóriája gyökeresen különbözik a másik kettőtől. Nincs racionális célkitűzése, inkább személyes emóciók vagy tapasztalatok irányítják. Első pillantásra úgy tűnik, ez nem információs terület. Mégis, ennek a tevékenységnek is megvan a legitím joga, hogy idesoroljuk, mivel az emberek – időöltés céljából – információs üzeneteket fogadnak be, s ez nagyon fontos az emberi agy működtetése céljából.

Lehet, hogy Machlup kategóriái nem tükrözik pontosan az információhasználat lehetséges eseteit, de jelzik, hogy ez nem korlátozódik a döntéshozási folyamatban jelentkező instrumentális felhasználásra. Számos fajtája van, s mindegyik nagyon fontos az ember információs folyamataiban, s jogosan követel figyelmet területünk kutatóitól. Ha pedig a felhasználás ilyen sokféle, az információkereső mechanizmusoknak is sokfélének kell lenniük.

A harmadik probléma az, hogy az információáramlás fogalmi megragadásának mai áramlatai a folyamat lineáris és logikus jellegét hangsúlyozzák, mivel elsősorban mint döntési folyamatot közelítik meg, s az információkeresést racionális kérdés-felelet folyamatként modellálják. Márpedig a felhasználó részéről a folyamat – fő-

leg a rendszerrel alkotott interfész viszonylatában – minden, csak nem lineáris és logikus.

Ezt állítani természetesen kockázatos, mivel nagyon keveset tudunk arról, hogy az emberi agy hogyan dolgozza fel az információt, s azok az intellektuális folyamatok, amelyek az információkeresést kiváltják, a rendszerek tervezői számára nagyon homályosak. Csak az utóbbi időben szentelnek figyelmet az információáramlás ezen aspektusának, főleg a kognitív kutatásokban elért eredmények nyomán. Ha azonban mindaz, amit felfedeztek, érvényes, akkor az információáramlás folyamatainak jórészét – mind egyéneken, mind csoportokban – át kell minősítenünk kaotikus folyamattá. Mindebből az a fontos, hogy a KIT területén is fel kell vetni ezeket a kérdéseket, s a paradigmának át kell fognia az információáramlás teljes skáláját.

A negyedik és utolsó probléma, hogy a paradigma teljesen nélkülözi a társadalmi perspektívát. A figyelem szinte kizárólag az elszigetelten felfogott információs folyamatra irányul, és alig vagy egyáltalán nem szentel figyelmet a társadalmi vonatkozásoknak, a felhasználó és a rendszer társadalmi környezetének.

Ennek az egyoldalú szemléletnek az a gyenge pontja, hogy nem ismeri el, a szervezett információáramlás (vagy itt a szervezett információkeresés) társadalmi folyamat, olyannyira, hogy nem is mehet végbe szélesebb társadalmi folyamatoktól függetlenül. A társadalmi körülmények nemcsak azt befolyásolják, milyen információáramlanak a rendszerben, hanem azt is, hogyan, ki a vevő, hogyan kéri és hogyan fogadják, s milyenek magának a rendszernek a paraméterei. Elhanyagolván a társadalmi vonatkozásokat, ez a paradigma az információáramlásnak mint az emberi kommunikáció rendszerének nagyon fontos aspektusát hanyagolja el.

A vizsgált és bírált két paradigma különböző időpontokban és eltérő intellektuális környezetben alakult ki, s más-más kérdést tekint a KIT központi kérdésének. Mindkettőnek jelentős korlátai vannak, s így a kétféle egyszerű összekapcsolása – Könyvtár- (első paradigma) és Információ- (második paradigma) Tudomány – nem lehetséges. A kérdések olyan alapos megközelítésére van szükség, amely mélyrehatóbban, de egységesen fogalmazza meg, értelmezi a folyamatok lényegét.